

PALLAGI MÁRIA

Spanyol békeközvetítési kísérletek az első világháború alatt¹

Az előzmények

„Európa! – manapság ez a szó már csak úgy cseng, mint egy mese a régmúlt időkből.

Pedig ez nem mese, hanem napjainkban is több egyszerű földrajzi fogalomnál: summázata egy évezredek alatt létrejött állapotnak. Ez a kicsi – az ázsiai kontinenshez csatlakozó – félsziget eddig szilárdan kézben tartotta a világ feletti uralmat mind politikai, mind gazdasági-kereskedelmi értelemben! Még mindannyiunk emlékezetében élénken él a vén Európa, és azt hiszem, nem túlzok, ha azt állítom, hogy ezen vén Európa egyetlen állama számára sem volt a helyzet annyira elviselhetetlen az utóbbi negyven évben, hogy annak megsemmisülését kívánta volna. Európa megmentése talán még ma is – ezen erőszakos háború kellős közepén – minden nagyhatalom közös érdeke. A végső összeomlás minden állam – függetlenül attól, hogy melyik hatalmi tömbhöz tartozik – meggyengülését vonja maga után, sőt némelyek teljes megsemmisüléséhez vezethet ...” – hangzott Richard von Kühlmann német külügyi államtitkár intő prófécija a Birodalmi Gyűlés 1917. szeptember 28-i ülésén.²

Ekkorra Európa már túl van az első világháború jó néhány fontos békeközvetítési kísérletén – így a központi hatalmak 1916. december 12-i előterjesztésén, Wilson elnök néhány nappal későbbi javaslatán, illetve XV. Benedek pápa tervén –, melyek sikertelenségének oka a kölcsönös bizalmatlanságban és a felek közötti kellő összehangoltság hiányában keresendő. A hadban állók sodródniuk tovább az eseményekkel – jóllehet néha felcsillan a béke lehetősége – és 1914 nyara óta a folyamat, úgy tűnik, feltartóztathatatlan. Pedig nem így indult ... 1914 nyarán nem sokan gondolták, hogy egy olyan háború veszi kezdetét, mely messze a legborzalmasabb lesz mindazok közül, melyeket a földrész valaha is átélt. Egy háború, mely – legalábbis Európa számára – bizonyos értelemben a régi világ végét hozta el, s ezért befejezése után Armageddonként emlegették. A nagy háborút konfliktusok sokasága robbantotta ki. Számos történeti munka témája ezek részletes elemzése.³

A háború kirobbanását előidéző okok komplexitása tulajdonképpen előrevetítette a majdani béketárgyalások sikerének – illetve jobbára sikertelenségének – esélyét–esélytelenségét.

Amikor a tanulmány elején idézett Kühlmann-beszéd elhangzott, már az az illúzió is a múlté, hogy egy semleges közvetítő bevonása–beavatkozása feltétlenül közelebb hozhatja

¹ Bécsi kutatásainkat a Magyar Ösztöndíj Bizottság CH-ösztöndíja, az osztrák Bundesministerium für Wissenschaft und Verkehr és az Osztrák–Magyar Akció Alapítvány támogatása tette lehetővé, amit ezúton is köszönünk.

² Steglich, Wolfgang: *Die Friedensversuche der kriegführenden Mächte im Sommer und Herbst 1917. Quellenkritische Untersuchungen, Akten und Vernehmungsprotokolle*. Stuttgart, 1984. Az idegennyelvű idézeteket saját fordításban közlöm. (P. M.)

³ Az első világháborút és előzményeit tárgyaló történeti irodalom rendkívül gazdag, mi e helyen csak néhányra szeretnénk utalni: Taylor, A. J. P.: *Az első világháború képes krónikája*. Budapest, 1988.; Taylor, A. J. P.: *Harc a hatalomért Európában 1848–1918*, 1999.; Ormos Mária – Majoros István: *Európa a nemzetközi küzdőtéren*. Budapest, 1998. 147–281.; Roberts, Martin: *Európa története 1789–1914. Az ipari forradalom és a liberalizmus kora*. Budapest, 1992., és Roberts, Martin: *Európa története 1900–1973. Az új barbárság kora?* Budapest, 1992. 1–124.

egymáshoz a hadviselő feleket. Nem mindegy ugyanis, hogy e „külső segítő” milyen szerepben, milyen mértékben válik részesévé a tárgyalásoknak. A túlzott „aktivitás” kudarcát igazolja Wilson 1916-os első felajánlkozása, mely – talán nem is alaptalanul – bizalmatlanságot ébresztett a központi hatalmak és – elsősorban – az antant táborában.

A tanulmányunkban központi szerepet kapó XIII. Alfonz király⁴ – kinek első világháborús szerepvállalásáról meglehetősen ritkán emlékezik meg a historiográfia – egy egészen más közvetítői attitűdöt képvisel: ő tulajdonképpen jobban megfelel a klasszikus közvetítő típusának, amennyiben valóban csupán azt tartja feladatának, hogy tárgyalóasztalhoz ültesse a feleket, anélkül, hogy irányítaná a tárgyalások menetét. Ez alkalommal azt kívánjuk bemutatni, hogy egy semleges ország – nevezetesen Spanyolország – milyen formában és mennyire eredményesen tudott békeközvetítőként fellépni. Munkánkat mindenekelőtt a Bécsi Birodalmi Levéltár (HHStA) forrásanyagaira építjük, azaz a spanyol békeközvetítést az Osztrák–Magyar Monarchia szemszögéből elemezzük a Monarchia madridi nagykövetének, Karl Emil Fürstenberg hercegnek jelentései alapján.⁵

A béke kérdésének ezen szempontú vizsgálata azért is tanulságos lehet, mert alkalmas ad az Osztrák–Magyar Monarchia dilemmájának nyomon követésére is: 1916 végétől ugyanis nyomasztó teherként nehezült a Monarchia irányítóira a különbéke megkötésének lehetősége. Komoly mérlegelésre került ez a megoldás Ferenc József 1916. novemberi halálát és Károly trónra kerülését követően. Az új uralkodó számára ugyanis a két legfontosabb cél a háború mielőbbi befejezése, illetve a Monarchia fenntartása volt, természetesen elsősorban a dinasztia uralkodásának fennmaradása érdekében.⁶

Tanulmányunknak nem témája a békefolyamat részletes bemutatása, így az egyes közvetítési kísérletek tárgyalásának csak annyi figyelmet szentelünk, amennyi a spanyolok ebben játszott szerepének megértéséhez indokolt. Szükségét érezzük e helyen Wolfgang Steglich munkáira utalni, aki több kötetben részletesen, forrásokkal gazdagon illusztrálva elemzi az első világháború békeközvetítési kísérleteit.⁷

A hadihelyzet hatása az 1916-os békejavaslatokra és a konkrét lépések

A központi hatalmak – Németország, az Osztrák–Magyar Monarchia, Bulgária és Törökország – az első világháborúban mind „emberi, mind anyagi potenciál” tekintetében hátrányos helyzetben voltak a koalícióval szemben. Mindvégig számolniuk kellett annak veszélyével, hogy több fronton megosztott erejük éppen csak arra lesz elég, hogy az ellenséges támadást elhárítsák, de jelentős áttörésre már nem lesznek képesek. Hosszú távon ez a tény a teljes összeomlás veszélyével fenyegetett. Ennek tudatában a központi hatalmak a háború

⁴ Alfonzról lásd például Petrie, Charles: *King Alfonso XIII and his age*. London, 1963., Pilapil, Vicente, R.: *Alfonso XIII*. New York, 1969., illetve Sencourt, Robert: *Alfonso XIII*. Barcelona, 1946.

⁵ Tanulmányunk egy hosszabb kutatás része, melynek során az első világháború alatti spanyol semlegességet vizsgáljuk az OMM madridi nagykövetének jelentései alapján. A kutatás előzményeiről, folyamatáról és a bemutatásra kerülő dokumentumok lelőhelyeiről részletesen szoltunk „Az első világháború és a spanyol semlegesség” című tanulmányunk bevezetőjében. JATEPress, Szeged, 2003.

⁶ Vesd össze: Gonda Imre-Niederhauser Emil: *A Habsburgok*. Budapest, 1977. 309–310.

⁷ Steglich, Wolfgang: *Die Friedensversuche der kriegführenden Mächte ...* 1984. Steglich, Wolfgang: *Bündnissicherung oder Verständigungsfrieden. Untersuchungen zu dem Friedensangebot der Mittelmächte vom 12. Dezember 1916.*, Göttingen, 1958. Steglich, Wolfgang: *Die Friedenspolitik der Mittelmächte 1917/18*. 1964. Steglich, Wolfgang: *Der Friedensappell Papst Benedikts XV. vom 1. August 1917. und die Mittelmächte*. 1970. Steglich, Wolfgang: *Die Verhandlungen des 2. Unterausschusses des Parlamentarischen Untersuchungsausschusses über die päpstliche Friedensaktion von 1917.*, 1974., illetve Winterhager, Wilhelm Ernst: *Mission für den Frieden. Europäische Mächtepolitik und dänische Friedensvermittlung im Ersten Weltkrieg*. 1984.

során négyszer kíséreltek meg döntő ütközetet indítani: az 1914-es és az 1916-os nyugati offenzíva során, 1917-ben a korlátlan tengeralattjáró háború kihirdetésével és 1918-ban az újabb nyugati offenzíva beindításával. Próbálkozásuk azonban minden alkalommal sikertelen maradt. Így érthető, hogy már nagyon korán, az 1914-es nyugati offenzíva megghiúsulását követően a német legfelső katonai vezetés körében komoly mérlegelésre került, hogy a háború katonailag egyáltalán megnyerhető-e. Ezzel magyarázható, hogy megfontolásra került esetleges politikai megoldások „bevetése”. Erich von Falkenhayn tábornok már ekkor kérte a Birodalom politikai vezetését, tegyenek meg mindent egy keleti különbéke érdekében.⁸

1916 katonai történéseinek – a franciaországi offenzíváknak (Verdun, Somme), a galíciai harcoknak, valamint Bukarest német kézre kerülésének – logikus következménye volt a központi hatalmak december 12-i békejavaslata. A német kormány 1916 nyarán, illetve őszén a következő lehetőségeket látta a béke megkötésére: mindent el kell követni az Oroszországgal kötendő különbéke érdekében; az Egyesült Államok elnökét kell bevonnai a békefolyamatba, vagy saját akciót kell kezdeményezni. Ez utóbbi megvitatására 1916. október 18-án a felső-sziléziai Pless-kastélyban találkozott Theobald von Bethmann-Hollweg német birodalmi kancellár és Burián István báró, az Osztrák–Magyar Monarchia külügyminisztere.⁹ Egy meglehetősen fontos – tulajdonképpen kulcskérdésben – azonban más véleményen voltak a tárgyalópartnerek. Burián ugyanis azt javasolta, hogy a központi hatalmak békeajánlatukkal együtt nevezze meg háborús céljaikat is, míg Bethman-Hollweg ezzel nem értett egyet, azzal érvelve, hogy még nem érkezett el az idő a kártyák kitergetésére. Ezt követően november 15–16-án Berlinben sor került kettejük között még egy találkozóra, de nézeteik ezúttal sem kerültek közelebb egymáshoz.¹⁰ Ezen – egyáltalán nem zökkenőmentes – előkészítés után a központi hatalmak december 12-én közzétették békeajánlatukat. Ezt a jegyzéket egészítette ki Wilson elnök javaslatával, melyben kérte, hogy a hadban állók közöljék vele a béke megkötésére vonatkozó konkrét feltételeiket. December 29-én az antant hatalmak kategorikusan elutasították a központi hatalmak békejegyzékét, azzal az indoklással, hogy a feltételek túl általánosak; ez tulajdonképpen nem tekinthető érdemi javaslatnak, csupán „taktikus hadimanővernek”.

Az első spanyol próbálkozások a béke érdekében

Abban, hogy Spanyolország a semlegesség mellett döntött a háború kiröbbanásakor, döntő szerepe volt Alfonz király abbéli törekvésének, hogy a békeközvetítési folyamatban országa meghatározó szerepet játsszon.¹¹ Ehhez mindvégig ragaszkodott – már-már presztízskérdéssé vált számára –, valószínűleg korai – talán túl korai – próbálkozásai is ezzel magyarázhatók. Már 1915 elejéről is létezik olyan jelentés, mely igazolja a fentebb mondottakat. Ennek értelmében a király hajlandónak mutatkozik közvetíteni Oroszország és Ausztria-Magyarország, illetve Németország között a különbéke reményében. Felajánlja, hogy amennyiben igényt tartanak rá, információkat szerez Pétervárról, és kéri, hogy e célból a Monarchia tájékoztassa álláspontjáról e kérdésben. A táviratból ugyanakkor az is kiderül,

⁸ Falkenhayn nézeteit részletesebben megismerhetjük a Falkenhayn, Erich von: *Die Oberste Heeresleitung 1914–1916 in ihren wichtigsten Entschliessungen* című műből. Berlin, 1920.

⁹ A két politikus visszaemlékezéseiben vall első világháború alatti tevékenységéről: Bethmann-Hollweg, Theobald von: *Betrachtungen zum Weltkrieg*. Berlin, 1921., illetve Burián, Stephan Graf: *Drei Jahre aus der Zeit meiner Amtsführung im Kriege*. Berlin, 1923.

¹⁰ Steglich: *Bündnissicherung oder Verständigungsfrieden*, 13–21.

¹¹ Mindez azonban csak a spanyol politikai elit megosztottsága miatt vált lehetővé. Erről részletesen lásd: Pallagi Mária: *Az első világháború ...* 6–13.

hogyan Alfonz szolgálatai ellenében igényt tart a központi hatalmak támogatására a jövőbeni béketárgyalásoknál.¹²

Ugyancsak 1915 januárjában Fürstenberg herceg táviratozik Bécsbe, hogy részletesebb politikai híreket kérjen Ausztria-Magyarországra vonatkozóan.¹³ E helyen szeretnénk megemlíteni, hogy az első világháború alatt meglehetősen káosz uralkodott a Ballhausplatzon, számos diplomata panaszkodott információhiányról vagy éppen téves információkról, mely miatt sokszor igen kellemetlen helyzetbe kerültek, és nem tudtak érdemi tárgyalásokat folytatni.¹⁴

Hogy Alfonz törekvései még túl koraiak voltak ekkor, bizonyítja az az utasítás is, melyet Gottfried Hohenlohe-Schillingsfürst herceg, a Monarchia berlini nagykövete kapott Bécsből egy távirattervezetre vonatkozóan, melyben Alfonznak köszönetet mondanának fáradozásaiért, de úgy ítélik meg, még nem jött el a béketárgyalások ideje.¹⁵ Ennek ellenére február elején Alfonz arról tájékoztatja Fürstenberget, hogy meg fogja bízni pétervári követét, kezdjen el puhatólózni a béke ügyében, és tájékoztassa az eredményekről.¹⁶ A központi hatalmak azonban ekkor már lezártak tekintették a kérdést.

Egy évvel később, 1916 januárjában, amikor Alfonz ismét próbálkozott, Fürstenberg feltételezte, valójában arról van szó, hogy a fiatal, impulzív uralkodó nem szeretne egyetlen alkalmat sem elszalasztani a közvetítésre.¹⁷

Ez év nyarán Alfonz további hasonló lépéseiről számolt be Fürstenberg, de ezek különösebb visszhang nélkül maradtak.¹⁸

Hogy Ottokar Czernin von Chudenitz gróf már ez évben számolt egy semleges közvetítő bevonásával, bizonyítja a következő, 1916 októberében tett megjegyzése: „... Ami a spanyol királyt illeti, a következő javaslatot kellene tennie: javasolnia kellene egy békekonzferencia összehívását a következő bázison: valamennyi hadban álló nagyhatalom lemond területi hódításairól és a háborús kártalanításról. Anglia számára nyomatékosítani kell a győztesek és legyőzöttek nélküli béke fontosságát. De ügyelnünk kell arra, hogy mindezt csak úgy szuggerráljuk a spanyol királynak, hogy a javaslat tulajdonképpen tőle induljon és ne a központi hatalmaktól. Éppen ezért mindezt ne Fürstenberg kezdeményezze ...”¹⁹

A központi hatalmak decemberi békejegyzőkére, illetve Wilson kezdeményezésére vonatkozóan Fürstenberg herceg a következőket jelentette december 31-én Madridból Bécsbe:

„A spanyol kormány állásfoglalását a wilsoni javaslatokról – melyeket nagy valószínűséggel elutasítanak – a külügyminiszter nekem azzal indokolta, hogy kormánya elvárta volna, hogy Wilson, mielőtt javaslatát nyilvánosságra hozza, bizalmas úton kapcsolatba lép

¹² HHStA P. A. I 952. Liasse Krieg 25 b-i: Friedensverhandlungen. Jelentés Berlinből Larisch gróftól, 1915. jan. 25. No. 2852.

¹³ HHStA P. A. I 952. Liasse Krieg 25 b-i: Friedensverhandlungen. Jelentés Madridból Bécsbe Fürstenberg hercegtől Burián külügyminiszternek. 1915. január 25. No. 3/P.

¹⁴ Vesd össze: *Wien – Ballhausplatz: Ein Haus und seine Geschichte*. Wien, Bundespressdienst, 1992. 31–33.

¹⁵ HHStA P. A. I 952. Liasse Krieg 25 b-i: Hohenlohenek Berlinbe, 1915. január 30. No. 71.

¹⁶ HHStA P. A. I 952. Liasse Krieg 25 b-i: 1915. február 10. Fürstenberg herceg jelentése Madridból, No. 8057

¹⁷ HHStA P. A. I 978. Liasse Krieg. Krieg 33–37. Krieg 33: 1916. január 19. Fürstenberg jelentése Madridból Bécsbe Buriánnak, Nr. 31.

¹⁸ HHStA P. A. I 952. Liasse Krieg 33–37. Krieg 33: 1916. június 11. Fürstenberg jelentése Madridból Bécsbe Buriánnak, No. 6173.

¹⁹ Baernreither, Joseph Maria: *Der Verfall des Habsburgerreiches und die Deutschen. Fragmente eines politischen Tagebuches*. Hrsg. Oskar Mitis, Wien, 1939. 264. illetve Just, Harald: *Neutralität im ersten Weltkrieg. Spanien, Schweden und Holland*. phil. Diss., Wien, 1966. 51–52.

Spanyolországgal, miután az jelenleg Európa legelismertebb semleges hatalma. A spanyol kormány ugyanis ez esetben indítványozta volna a wilsoni szöveg néhány ponton történő radikális módosítását, ami valószínűleg elfogadásra alkalmassá tette volna az egyébként meglehetősen szerény diplomáciai »rátermettséggel« megfogalmazott jegyzéket.

Jelenlegi formájában azonban a jegyzék nem más, mint halva született gyermek, mint ahogy ezt a központi hatalmak általi tartózkodó fogadtatása, illetve az antant radikális elutasítása bizonyítja ... Ezek ismeretében Spanyolország nem kíván csatlakozni ehhez a szerencsétlen próbálkozáshoz, arra is gondolva, hogy néhány hónap múlva számolni lehet egy ügyesebb, méltányolhatóbb javaslattal, mely ezáltal sikeresebb lehet.²⁰ Wilson ugyanis december 22-i üzenetében – egyedülként a semlegesek közül – felkérte a spanyol kormányt, támogassa közvetítő programját. Spanyolország elutasító választ adott a kérésre, legfőbb érvként azt hangsúlyozva, hogy beavatkozása nem hozhatna sikert. Persze volt ennek spanyol részről egy sokkal praktikusabb oka is: miután Amerika felszólította Spanyolországot, hogy vegyen részt békeakciójában, a király tájékozódott az amerikai államtitkárnál, Lansingnél, hogy amennyiben Spanyolország teljesíti a kérést, számolhat-e azzal, hogy az USA leállítja élelmiszer- és hadianyag szállítását Angliának. Mivel Lansing válasza elutasító volt, így Alfonz sem gondolkodott tovább Spanyolország állásfoglalásán.²¹

1917 – A remény éve?

1917 a béke kérdése szempontjából különös jelentőséggel bír, miután a háború végső kimenetelét alapvetően befolyásoló események sora kíséerte. Új helyzetet teremtett a központi hatalmak 1916-os békeajánlatának elutasítása az antant részéről, az orosz forradalom kirobbanása az év elején, illetve az USA hadbalépése – hogy csak a legfontosabbakat említsük. Tovább nehezítette a két tábor közötti közeledést a korlátlan tengeralattjáró háború újbóli meghirdetése Németország által.

A Bécs és Madrid közötti januári levélváltások állandó témája – természetesen – a Monarchia reagálása Wilson javaslatára. Január 7-én Czernin tájékoztatja madridi nagykövét az aktualitásokról:

„Egészen kiváló forrásból rendelkezésemre áll néhány információ a spanyol viszonyokról, melyek sok mindent igazolnak, amit Méltóságod is jelentett, azonban néhány, egyáltalán nem jelentéktelen ponton mást tartalmaznak. Ezeket a következőképpen tudom összefoglalni:

1. A király sokkal jelentősebb mértékben áll Romanones gróf²² befolyása alatt, mint azt Méltóságod feltételezi,
2. Romanones úr néhány millióval feltétlenül megnyerhető ügyünknek.

Amennyiben ez utóbbi valóban megfelel a valóságnak, és Méltóságodnak sikerülne abszolút megbízható utat találni, amely az én kompromittálódásom veszélye nélkül célhoz vezethet, akkor a pénzüsszeg nem jelentene akadályt. Erre vonatkozóan kérek távirati jelentést.

Az Ön tájékoztatására:

Amerika velünk eddig nem szakította meg kapcsolatait, és én a magam részéről mindent megteszek annak érdekében, hogy ezt a továbbiakban is megakadályozzam. Amennyi-

²⁰ HHStA. P. A. I. 895. Liasse Krieg. Spanien. Fürstenberg Madridból, 1916. december 31.

²¹ Insenser-Brufau, Maria Teresa: *Die Neutralität Spaniens im ersten Weltkrieg mit besonderer Rücksicht auf die öffentliche Meinung und auf die Friedensbestrebungen Alfons XIII.* Phil. Diss., Wien, 1987. 72.

²² Álvaro de Figueroa y Torres, Romanones grófja: liberális politikus és író, aki többször is kormányfő volt: 1912–1913, 1915–1917, 1918–1919 között.

ben ez sikerül, úgy elkerülhetjük, hogy Wilson urat azzal megsértsük, hogy az általa kezdeményezett békefolyamatot félbeszakítjuk. Azáltal, hogy elfogadom az amerikai álláspontot, miszerint kizárólag győztesek és legyőzöttek nélküli békét kell kötni, megkísérlem megosztani Amerikát és az antant hatalmokat. Amennyiben ezen a területen sikert tudunk elérni, és a tengeralattjáró háború is várakozásainknak megfelelően alakul, úgy egyre közelebb kerülünk ahhoz a pillanathoz, amikor a spanyol királyt bevonhatjuk terveink megvalósításába. Ekkorra már szívesen látnám Romanones grófot a mi oldalunkon – miután Méltóságod megítélése szerint bukása a közeljövőben nem várható.

Kérem Méltóságodat, hogy a továbbiakban is tájékoztasson a politikai helyzet alakulásáról.”²³

Január végén Czernin a korlátlan tengeralattjáró háború közelgő beindításáról értesíti Fürstenberget, hangsúlyozva a Monarchia további békeszándékát. Ebben a táviratban már konkrét utalás történik Alfonz, mint a Monarchia által akceptált békeközvetítő szerepére:

„Mivel az antant őszinte békejavaslatainkat azzal viszonzta, hogy Monarchiánk felbomlását követeli, ezért a háborút minden eszközzel folytatni kell. Ennek érdekében a korlátlan tengeralattjáró háborút február 7-én megindítjuk. Mindezek ellenére – mint ahogy azt jegyzékünkben ki is nyilváníttuk – mindenkor készek vagyunk szövetségeseinkkel együtt béketárgyalásokat folytatni, természetesen csak abban az esetben, ha ellenségeink is ugyanazt a tárgyalási alapot képviselik, mint mi, amely elismeri a Monarchia és szövetségesei létét, ahogy mi is elismerjük az ő létüket.

Meggyőződésem, hogy előbb vagy utóbb eljön az az idő, amikor az antant belátja, nem tud bennünket megsemmisíteni, és ez lehet az a pszichológiai pillanat, amikor semleges oldalról a békeakciót sikeresen kezdeményezni lehet. Ófelsége, a császár ebben az esetben sokkal szívesebben üdvözlölné Ófelségét, a spanyol királyt békeközvetítőként, mint Wilson elnököt, mivel a császár a spanyol királytól – ellentétben az amerikai elnökkel – valóban semleges, objektív magatartást vár el.

Ebben az oly kiemelten fontos kérdésben először is Méltóságod személyes véleményét várom ..., és mindenekelőtt választ arra, hogy fennáll-e annak veszélye, hogy ameddig Romanones van kormányon, ennek a tervnek a megvalósítása nem lehetséges. Amennyiben ez utóbbi a helyzet, akkor kérném Méltóságodat, arról is tájékoztasson, van-e kilátás egy közeljövőbeni kormányváltásra.

Továbbá Ófelsége a császár a lehető legnagyobb hangsúlyt fekteti arra, hogy Ófelsége, a spanyol király maga jelölje meg a béketárgyalások megindításához számára legkedvezőbb pillanatot, és mi akkor Méltóságoddal azonnal közölni fogjuk ennek itteni fogadtatását.

Méltóságod ezen távirat tartalmát szigorúan bizalmasan kezelje; benyomásairól a lehető legsűrűsebben tájékoztasson.”²⁴

Az egyetlen nehézség, amivel Ausztria-Magyarországnak számolni kellett, ha a spanyol királyt szemelte ki békeközvetítőnek, a miniszterelnök, Romanones volt, aki az antant híveként mindent elkövetett, hogy a királyt is ez irányban befolyásolja. Alapvető fontossággal bírt tehát, hogy meddig marad hivatalban Romanones kabinetje, és ha hosszú távon marad, hogyan nyerhető meg a miniszterelnök. Erre utalt Fürstenberg herceg február 4-i jelentésében is:

„Ezennel is csak megerősíteni tudom meggyőződésemet, miszerint Ófelségének, a királynak szilárd elhatározása – egész népével együtt –, hogy a békeközvetítő szerepét vál-

²³ HHStA. P. A. I 952 Liasse Krieg 25 /e/: Friedensvermittlungsversuche des Königs von Spanien. Czernin Fürstenbergnek, Bécs, 1917. január 7. No. 63.

²⁴ Czernin Fürstenbergnek, Bécs, 1917. január 31. No. 49. HHStA. P. A. I 952 Liasse Krieg 25 /e/: Friedensvermittlungsversuche des Königs von Spanien.

lalja. Utolsó találkozásunk alkalmával, a december 31-i audiencia során nyíltan beszélt ezen szándékáról, hozzátéve – mint már annyiszor –, hogy szerinte a puhatolózásra a legalkalmasabb időpont a közelgő tavasz lehetne, amikor Angliát a korlátlan tengeralattjáró háború már kellő mértékben megpuhította.

Hogy Őfelsége ezt még ma is így gondolja-e, igyekszem kideríteni, és Excellenciádat tájékoztatni.

Ami Romanones grófot illeti, hasonlóképpen fenn kell tartanom eddigi álláspontom, miszerint az esetleges tárgyalásokon ő biztosan nem a megfelelő személy érdekeink védelmére, mivel üzletei révén az ellenséges oldalon áll, és nem a mi, hanem a saját érdekeit tartja szem előtt. Sajnos azonban számolnunk kell azzal, hogy a legfrissebb események hatására, melyek az ország helyzetét komplikálják és a külpolitikai gondokat előtérbe helyezik, visszaáll a belső viszály, és a jelenlegi kormány marad hatalmon. Annál is inkább számolnunk kell ezzel, mivel a fennálló körülmények között egyetlen politikai személyiséget sem lehet találni az országban, aki hajlandó lenne a jelenlegi rendkívül kényes és nehéz kormányzati örökség átvételére mindaddig, amíg az újonnan kialakult konfliktus nem rendeződik megnyugtató mértékben. Romanones gróf valószínűleg egyelőre marad miniszterelnök, de én kellőképpen opportunistának találok ahhoz, hogy hirtelen véleményváltozást színleljen, ha a következő hetek katonai eseményei áttörésünket eredményeznék ...”²⁵

Február 5-én Fürstenberg folytatta előző táviratát:

„Amennyiben Őfelsége, a császár úgy véli, hogy a közeljövőben Alfonz királyt békeközvetítőnek felkéri, akkor Romanones gróf miniszterelnökkel is számolni kell, akinek állásfoglalását a mindenkori hadihelyzet is befolyásolja, de velünk szemben várhatóan mindenképpen meglehetősen ellenszenvvel viseltetik. Ha azonban a politikai intervenciónk csak egy későbbi időpontban válik kívánatosná, és a hadihelyzet a továbbiakban számunkra kedvezően alakul, esetleg remélhetjük a spanyol kormányváltást, ami érdekeink képviselője szempontjából feltétlenül előnyt jelentene. Arra apellálva, hogy a király hajlandó minden „gyanúsításba belemenni”, ami biztosítja számára a békeközvetítő szerepét, úgy vélem, előnyös lenne, ha Bécs prominens szerepet osztana rá a béke kérdésében, hiszen eddig tartózkodott e lépés megtételétől, mivel tart a jelenlegi notórius aliadófil spanyol miniszterelnök ellenállásától. Amennyiben ez az utalás nem vezetne a kívánt célhoz, akkor a királynál mindenképpen el kell érni, hogy a békeközvetítésben töltsön be vezető szerepet, illetve vállaljon garanciát miniszterelnökéért.”²⁶

1917 elején – tehát nem sokkal trónra kerülését követően – Károly táviratot küldött Alfonznak, melyben a király tudomására hozta, hogy a jövőben számol vele mint békeközvetítővel:

„Kérem Méltóságodat, Őfelsége, a császár következő táviratának azonnali kézbesítésére Őfelsége a spanyol király kezeihez:

»Nagyköveted felkeresett és tolmácsolta nekem hű, megingathatatlan barátságod szavait.

Teljes szívemből köszönöm ezt neked, és igyekszem én is biztosítani Téged érzelmeid viszonzásáról.

A nagyköveted által tolmácsolt biztosítékom, hogy birodalmad minden körülmények között semleges marad, rendkívül örvendetes számomra; teljes mértékben megértem a nehézségeket, melyeket a semleges államoknak a ránk kényszerített kegyetlen háború miatt el

²⁵ Fürstenberg Czerninnek, Madrid, 1917. február 4. No. 92. HHStA. P. A. I 952 Liasse Krieg 25 /e/: Friedensvermittlungversuche des Königs von Spanien.

²⁶ Fürstenberg Czerninnek, Bécs, 1917. február 5. No. 93. HHStA. P. A. I 952 Liasse Krieg 25 /e/: Friedensvermittlungversuche des Königs von Spanien.

kell szenvedni, és kérlek, hidd el, hogy én és szövetségeseim minden elképzelhető megteszünk azért, hogy megkönnyítsük országod oly nehéz helyzetét.

Mi nyíltan és őszintén közzétettük, hogy védekező és nem hódító háborút folytatunk. Az antant akarja megsemmisítésünket, létünkért küzdünk, és megvan ahhoz a kellő erőnk, hogy bebizonyítsuk az antantnak, megsemmisítésünk lehetetlen.

Amennyiben az antant ezt elismeri, és hajlandóságot mutat arra, hogy együttműködjön a békeközvetítésben, akkor ez a borzalmas vérengzés gyorsan befejeződhet. Ez esetben a világ megszabadulhat a lidércnyomástól; és a nyomorúság végre befejeződik.

Azonban az én megítélésem szerint a Mindenható akaratától támogatva hivatott vagy arra, hogy a megfelelő pillanatban átvedd a közvetítő szerepét. Mind általunk, mind ellenségeink által mélységesen tisztelve és becsülve – és tekintettel pártatlanságodra és objektivitásodra – élvezni fogod valamennyi semleges támogatását, és a katolikus egyház hű fiaként a Szentatya segítségét is.

Fohászodom Istenhez, hogy – amikor elérkezettnek látod a nagy pillanatot – adja meg számodra ahhoz az erőt, hogy a béke nagy művét beteljesíthesd, és munkád gyümölcseként királyi fődre kerülhessen a legdicsebb babérkoszorú, amelyet halandó egyáltalán megkaphat.

Számomra és népeim számára azonban nincs visszaút. Népeim egy emberként állnak mögöttem azzal a szilárd elhatározással, hogy a harcot addig folytatják, amíg nem biztosított számukra a Monarchia szabad fejlődése.

Még egyszer hálás köszönet meleg szavaidért ...

Zita és én fohászodunk Istenhez boldogulásodért. Károly²⁷”.

Hogy Alfonz helyzetét mennyire megnehezítette miniszterelnöke, azt bizonyítja Fürstenberg következő két jelentése is:

„Különböző alkalmak kapcsán már többször utaltam Romanones grófnak Ófelségére gyakorolt jelentős, igen kártékony befolyására, amit semmi esetre sem szeretnék alábecsülni, és ezt bizonyítja az a spontán akció, ami azt a célt szolgálta, hogy egyetlen lehetőséget sem szalasszunk el Romanones hatalmának megdöntésére.

Hogy a koronát anyagi érdekek kötik a miniszterelnökhöz – amit többször kijelentettek –, bizonyítékok hiánya miatt kétségbe vonnám. Sokkal inkább az az érzésem, hogy a király és a miniszterelnök között állandó, csendes harc folyik, melynek során a korona Romanonest védőpajzsként használja az antanttal szemben, hogy eközben a központi hatalmakkal továbbra is minden hátrány nélkül tarthassa fenn kapcsolatát.

Romanones, úgy tűnik, belemegy ebbe a játékba, feltételezhetően azonban azzal a hátsó szándékkal, hogy a megfelelő alkalommal kompromittálja a királyt és Spanyolországot. Ez különösen érzékelhető Románia hadba lépése óta.

Ezenkívül alapvető különbség van a király és Romanones között a hadihelyzet megítélésében, ami annyit jelent, hogy az előbbi feltétel nélkül hisz a központi hatalmak győzelmében, míg az utóbbi eddig ennek ellenkezőjéről volt meggyőződve.

Biztos forrásból tudom, hogy az antant is elégedetlen Romanonessel az elmúlt év augusztusa óta, mivel nevezett nem volt képes ígéreteit valóra váltani Spanyolország állásfoglalására vonatkozóan Románia hadba lépése esetén, ami a legfelső körök ellenállásának számlájára írható.

Meglátásom szerint őfelsége Romanonesben a „szükséges rosszat” látja, akivel szemben addig nem léphet fel, amíg az antant és főleg Anglia fenyegetése nehezedik az országra. Amennyiben azonban a korlátlan tengeralattjáró háború sikerei által meginog a szigetállam

²⁷ Czernin Fürstenbergnek, Bécs, 1917. február 9. No. 66. HHStA. P. A. I 952 Liasse Krieg 25 /e/: Friedensvermittlungversuche des Königs von Spanien.

legyőzhetetlenségének dogmája, a király bátran színt vall, és kevésbé kell tekintettel lennie az antantra, így megszabadulhat a jelenlegi miniszterelnöktől. Természetesen nem szabad figyelmen kívül hagynunk a király franciákkal szembeni szimpátiáját, amely mögött esetleges jövőbeni tervek rejlenek.

Romanones rendkívül gazdag; megbízható számítások alapján vagyona – gyarapodva háborús nyereségeivel – több mint százmillió. Ennek jelentős része francia és angol tőkével alapított ipari és bányavállalataiból származik. Ezért úgy vélem, Excellenciád információi nem fedik a valóságot, és azt is feltételeznem kell, hogy ezen valótlán híreket éppen Romanones terjeszti, így akarva csapdát állítani. Éppen ezért tanácsosnak tartanám, ha lemondanánk arról, hogy ezúton nyerjük meg ügyünknek, mivel Romanonest abszolút képesnek tartom arra, hogy mikor már azt hittük, mellettünk áll, a döntő pillanatban cserbenhagy bennünket.”²⁸

Február 12-én folytatta Fürstenberg táviratát:

„Habár a miniszterelnök helyzete az utóbbi négy hétben jelentett okok miatt megszilárdulni látszott, mégsem konszolidálódott oly mértékben, hogy távozásával esetleg ne lehetne számolni.

A nyilvánosság úgy tekinti Romanonest, mint aki a saját érdekeit az állam érdekei elé helyezi. Nem véletlen, hogy számos fenyegető levelet kap, és amennyiben arra a meggyőződésre jut, hogy hivatali tevékenysége már nem egyeztethető össze magánérdekeivel, saját maga fogja távozását kezdeményezni.

Amennyiben a tengeralattjáró háború átütő sikert hoz számunkra, ez a pillanat már nincs is messze, mivel feltétlenül számítani lehet arra, hogy a nyugati hatalmak helyzetük romlása esetén mindent elkövetnek annak érdekében, hogy Spanyolországot „magukkal rántsák” – hogy ne vesszítsék el –, ami ellen a király és a spanyol nép minden eszközzel tiltakozik.

Ebből a konfliktusból Romanones – mivel ez meglehetősen hátrányos lenne számára – idejekorán ki akarja vonni magát. Az utóbbi hónapokban az ellene vezetett kampánynak – melynek az volt az alapja, hogy egy miniszterelnök nem engedheti meg magának, hogy csempészárut szállítson – kétségbevonhatatlanul a sikerrel járt, hogy ezáltal Romanones kényszerítve érezte magát arra, hogy nyílt antant-barátságát mérsékelje. Ennek a megfélemlítésnek köszönhetjük, hogy Spanyolország az utóbbi feszült időszakban számunkra kedvezően viselkedett, ami azért is különösen fontos, mivel mindez hatással volt a dél-amerikai államokra is.

A korlátlan tengeralattjáró háború e pillanatban megerősítette Romanones pozícióját, sikeres folytatódása azonban minden bizonnyal meggyorsítja bukását. Éppen ezért várakozó magatartást javasolok.

Amennyiben azonban Romanones ismét intenzívebben közeledne az antanthez, mindenképpen indokolt lenne ellene újfent fellépni, mivel sem pénzzel, sem megfelelő »bánásmóddal« nem nyerhető meg.”²⁹

Alfonz rendkívül elégedett volt, hogy Károly komolyan számol vele mint békeközvetítővel. Ebbéli pozíciójában azonban elvárta, hogy a hadviselő felek pontosan megjelöljék háborús céljaikat. Czernin tudomást szerezve erről, a következő utasítást küldte Fürstenbergnek:

²⁸ Fürstenberg Czerninnek, Madrid, 1917. február 11. No. 111. HHStA. P. A. I 952 Liasse Krieg 25 /e/: Friedensvermittlungsversuche des Königs von Spanien.

²⁹ Fürstenberg Czerninnek, Madrid, 1917. február 12. No. 112. HHStA. P. A. I 952 Liasse Krieg 25 /e/: Friedensvermittlungsversuche des Königs von Spanien.

„Nagy örömmel hallottam, hogy Ófelsége legkomolyabb szándéka, hogy a számára legalkalmasabbnak tűnő időpontban átvegye a békeközvetítő szerepét.

Magától értetődik, hogy ezen nemes tervéhez nemcsak tőlünk, de szövetségeseinktől is minden támogatást megkap.

A nyilvánosság számára is egyértelművé tettem, hogy ezt a ránk kényszerített, részünkről defenzív háborút addig kell minden eszközzel folytatnunk, amíg nem biztosíthatjuk a Monarchia további szabad fejlődését. Ezzel tulajdonképpen teljesítettük Ófelsége, a spanyol király kérését, melyben szeretne volna megtudni háborús céljainkat, legalábbis ami a Monarchiát illeti. Az azonban jelenleg teljességgel lehetetlen, hogy szövetségeseink háborús céljait is megadjuk. A szituáció különbözősége miatt, melyben az egyes országok vannak, nincs arra lehetőség, hogy a béketárgyalásokhoz közös bázist teremtsünk. Törökország jelentős területeket veszített, Bulgária jelentős területeket nyert, és az előbbi minden bizonytalansággal fog lemondani ősi területeiről, az utóbbi pedig nem fogja hódításait feladni.

Ezek ismeretében sikeres békeközvetítést csak úgy tudok elképzelni, hogy Ófelsége, a király spontán áll elő a számára jogosnak tűnő békeprogrammal; ez a program mindenképpen a »győztesek és legyőzöttek nélküli béke« alapjára kell, hogy épüljön, mégpedig úgy, hogy ezt mindkét hadviselő fél elfogadja, mint egy keretet a kétoldalú feltételekhez. Úgy ítélem meg, hogy abban az esetben, ha az antant is elfogadná ezt a tárgyalási alapot, semmilyen áthidalhatatlan nehézség nem állna a béke útjába.

Ennek megfelelően kellene Méltóságodnak folytatni kötetlen tárgyalásokat Ófelségével, a királlyal. Nagyon fontosnak tartom azonban, hogy Méltóságod Ófelségének ezeket a felvetéseket inkább sugallja, mint megbízászerűen közvetítse, és csak amennyiben elkerülhetetlen, hangsúlyozza azon meggyőződésemet, miszerint a »győztesek és legyőzöttek nélküli béke« elvét a központi hatalmak el fogják fogadni.

Várom részletes távirati jelentését további benyomásairól.”³⁰

Ebből a táviratból az is kiderül, hogyan képzelte el Czernin a sikeres közvetítést. Fürstenberg a következő audiencia során a fenti utasításoknak megfelelően tájékoztatta Alfonz királyt a békeprogram alapelveiről:

„... Bátorkodtam mondanivalómat azzal a megjegyzéssel bevezetni, miszerint Ófelsége, a császár rendkívüli örömmel hallgatta, hogy a spanyol király úgy döntött, a számára megfelelőnek ítélt pillanatban átveszi a békeközvetítő szerepét. Ehhez kapcsolódóan biztosítottam Ófelségét, hogy a központi hatalmak minden támogatást megadnak neki, amely megítélése szerint szükséges akciója kivitelezéséhez. Mindehhez még hozzáfűztem, hogy a jelenlegi hadihelyzet rendkívül megnehezíti, hogy konkrét javaslattal álljunk elő, és hogy a békeközvetítés úgy értendő, hogy a »győztesek és legyőzöttek nélküli béke« elve alapján egy, a lehető legméltányosabb békeprogramot kell kidolgozni, ami aztán tárgyalási alapul szolgálhat.

Alfonz király teljes mértékben egyetértett előterjesztésemmel, azonban hangsúlyozta, hogy az antant jelenleg még nem hajlandó ezt a tárgyalási alapot elfogadni, másrészt viszont várható, hogy a fő ellenség, Anglia esetleges megrendülése jelentős változtatásokat idéz elő a központi hatalmak békeprogramjában.

Én ebben osztottam a király véleményét, és kihasználtam az alkalmat, hogy Ófelségét arra kérjem, mielőtt bármilyen lépésre szánja el magát, tájékoztasson bennünket erről an-

³⁰ Czernin Fürstenbergnek, Bécs, 1917. február 21. No. 87. HHStA. P. A. I 952 Liasse Krieg 25 /e/: Friedensvermittlungsversuche des Königs von Spanien.

nak érdekében, hogy még legyen alkalmam a bécsi kabinet konkrét helyzetre vonatkozó véleményéről értesíteni.”³¹

Egy nappal később Fürstenberg így folytatta táviratát:

„... Ezt követően Alfonz király különféle kérdéseket tett fel az Osztrák–Magyar Monarchia erősödő annexiós szándékairól Romániára, Szerbiára, Montenegróra, Albániára, sőt még Itáliára vonatkozóan is.

Azt válaszoltam, hogy én erről semmit nem tudok; ha ez mégis megfelelne a valóságnak, ez esetben is mindenképpen azon határokon belül marad, ami garantálja az Osztrák–Magyar Monarchia biztonságát és további zavartalan fejlődését.

Ezt követően a király hozzátette – és ebben kifejezésre jutott francia szimpátiája –, hogy rendkívül megkönnyítené számára a békeközvetítés feladatát, ha Németország beleegyezne abba, hogy az elzászi területeknek egy Luxemburg helyzetéhez hasonló önállóságot adjon. Ezzel az aduval a kézben talán – véli a király – meg lehetne próbálni Anglia kizárásával kontinentális békét kötni.

Rátérve a közeljövő várható eseményeire, a király kifejtette, hogy a nyugati fronton az antant egy minden eddiginél intenzívebb offenzívát készít elő, és a hozzá érkező megbízható hírek szerint kész arra, hogy csak ezen a fronton 2 milliós áldozatot hozzon a német vonalak áttörése érdekében. A király nem tartja kizártnak az akció sikerét, de mindenesetre meggyőződése, hogy az azt követő mozgóháborúban Németország felülkerekedik. Ellenségeink ezen terveire bénítóan hathatna a központi hatalmak kíméletlen offenzívája Itália ellen ..., elsősorban a nyugati Pó-síkságon, ami Franciaországot is veszélyeztetné.

A királlyal való beszélgetés során az a benyomásom alakult ki, hogy Alfonz továbbra sem kételkedik győzelmünkben, de a szövetségesek várható nagy offenzívája előtt egy békeakciót időszerűtlennek tart, és teljes mértékben osztja Excellenciád véleményét.”³²

Ezzel tulajdonképpen lezárultak az 1917 eleji tárgyalások az Osztrák–Magyar Monarchia és Alfonz között – mint ahogy a fenti jelentés utolsó soraiból kiderül – megvárták, mi történik a hadszíntereken.

1917 tavaszának eseményei azonban nem kedveztek a központi hatalmaknak. Április 6-án az amerikai kongresszus hadat üzent Németországnak. Két nappal később az Osztrák–Magyar Monarchia irányítói is úgy döntöttek, szolidaritásuk jeléül megszakítják a kapcsolatokat az USA-val; az osztrák érdekek képviselőjét ezt követően Svédország látta el. 1917. május 31-én az Osztrák Birodalmi Tanácsot a háború kitörése óta első alkalommal hívták össze, ahol Károly császár ismételten nyomatékosan hangot adott békeszándékának.³³

Ezek ismeretében érthetővé válik az a – későbbiekben Károlyt komolyan kompromittáló – „közjáték” is, mely „Sixtus-affér” néven ismert a történetírásban.³⁴

A különbéke elképzelése mind katonailag, mind politikailag illúzióknak bizonyult: katonailag azért, mivel az osztrák–magyar és német birodalmi katonai egységek oly mértékben voltak összekeverve, hogy különválasztásuk a Monarchia különbéke szándékának bejelentése esetén aligha sikerülhetett volna; politikailag pedig azért, mivel nemcsak Ausztria német lakossága és a „nagynémetek” szálltak volna szembe az „árulás” ezen formájával, de a központi hatalmak szerződésrendszerének fenntartásában érdekelt magyar politikai elit

³¹ Fürstenberg Czerninnek, Madrid, 1917. február 26. No. 157. HHStA. P. A. I 952 Liasse Krieg 25 /e/: Friedensvermittlungsversuche des Königs von Spanien.

³² Fürstenberg Czerninnek, Madrid, 1917. február 27. No. 158. HHStA. P. A. I 952 Liasse Krieg 25 /e/: Friedensvermittlungsversuche des Königs von Spanien.

³³ Meisels, Simone: *Die Beziehungen zwischen ÖU und den USA, 1917 bis November 1918, mit speziellem Augenmerk auf die Bemühungen um einen Sonderfrieden*. phil. Diss., Wien, 1961. 55.

³⁴ A Sixtus-ügyről részletesen írt Kann, Robert A.: *Die Sixtusaffäre und die geheimen Friedensverhandlungen ÖU-s im ersten Weltkrieg* című művében. München, 1966.

is. De nem volt mellékes az sem, hogy az uralkodó és külügyminisztere (Czernin)³⁵ között igen jelentős koncepcionális különbségek voltak a Monarchia helyzetének és megmentésének módozatait illetően. Habsburg Károly trónja megmentéséért – részben családja befolyása alatt – vállalta volna a különbékét, Czernin szerint azonban a Monarchiának a háború folyamán kialakult függősége a Német Birodalomtól katonai, élelmezési és pénzügyi szempontból olyan méreteket öltött, hogy a különbéke fizikai lehetetlenség volt számára.³⁶

A Szentszék béketerve³⁷ és a spanyol válasz

1917. augusztus 1-jén XV. Benedek pápa jegyzékben szólította fel a hadviselő feleket a békekötésre. Üzenete a következőkben összegezhető: a hadban állók kössenek fegyverszünetet, kölcsönösen mondjanak le a háború során szerzett területekről, evakuálják a német csapatokat Franciaországból és Belgiumból, és békés úton egyezzenek meg minden egyéb területi ügyben, mint például Elzász-Lotharingia kérdésében. Mivel amerikai körökben – elsősorban olasz információk alapján – azt gyanították, hogy a pápai békeakciót a központi hatalmak – de mindenekelőtt Károly császár – indítványozták, Wilson elnök udvariasan, de kategorikusan visszautasította azt, majd hamarosan az antant hatalmak is hasonlóan reagáltak.³⁸

Augusztus 11-én a spanyol kormány is megkapta a Szentszék jegyzékét; az ennek támogatására vonatkozó konkrét felkérést augusztus 16-án nyújtotta át a pápai nuncius.³⁹ Spanyolország, mint ahogy korábban Wilson békeajánlatát sem támogatta, úgy XV. Benedek pápa jegyzékére is elutasítóan reagált: 1917. szeptember 25-én a londoni spanyol követ a következőket hozta nyilvánosságra: „Habár Spanyolország a pápa kezdeményezését rendkívül sokra értékeli, nincs abban a helyzetben, hogy megítélje, a hadviselő felek a pápai javaslatban megtalálják-e azt a bázist, ami a konfliktus megoldásához elengedhetetlen. Ezért Spanyolország számára lehetetlen a csatlakozás a pápai békejegyzékhez.”⁴⁰ Volt persze az elutasításnak egy sokkal prózaibb magyarázata is: Spanyolország ekkor már oly mértékben függött gazdaságilag a szövetségeseiktől (például szénexportja révén, illetve spanyol hajók eladása által az angol haditengerészetnek), hogy tanácsosnak tűnt az antant kedvében járni.⁴¹

„Egy magas rangú angol hölgy” és a spanyolok

A spanyol érintettségű békekezdeményezések egy érdekes fejezete Lady Walburga Paget levélváltása az anyakirálynővel egy Ausztria-Magyarországgal kötendő különbéke érdekében.

³⁵ Czernin politikai nézeteiről lásd: Czernin, Ottokar Graf: *Im Weltkrieg*. Wien, 1919., Czernin, Ottokar Graf: *Die Politik während des Weltkrieges. Rede, gehalten den 11. Dezember 1918*. Wien; Meckling, Ingeborg: *Die Aussenpolitik des Grafen Czernin*. Wien, 1969.

³⁶ Vesd össze: Gonda-Niederhauser: *A Habsburgok*, 316., illetve a császár és külügyminisztere közötti ellentétekről: Kann, Robert A.: *Rat und Einfluss. Die Beziehungen zwischen dem Thronfolger und Graf Ottokar Czernin*. Wien, 1976.

³⁷ A Szentszék béketervéről kimerítően írt Steglich: *Der Friedensappell ...*, illetve *Die Verhandlungen ...* című munkáiban.

³⁸ Mamatey, Victor S.: *The United States and East Central Europe 1914–1918*. Princeton, 1957. 147. illetve Meisels: *Die Beziehungen*, 60.

³⁹ Insenser-Brufau: *Die Neutralität Spaniens*, 87.

⁴⁰ *Schulthess' Europäischer Geschichtskalender. Jahrgang 1917*. Hrsg.: Jäckl, Ernst – Hönn, Karl – Stahl, Wilhelm. München.

⁴¹ Vesd össze: Engel-Jánosi, F.: *Österreich und der Vatikan 1846–1918*. Wien, 1961.

Sajnálatos módon e dokumentumoknak csak egy része maradt fenn, így a levelezést helyenként meglehetősen nehéz nyomon követni; némi támpontot jelenthetnek Lady Paget autobiografikus publikációi.⁴²

Azonban a bécsi levéltárban található források alapján is fény derül a terv jó néhány részletére.

Az első vonatkozó jelentést 1917. július 30-án küldi Fürstenberg Czerninnek:

„Őfelsége, az anyakirálynő tegnap hívatott, és elmondta – hangsúlyozva a király jóváhagyását –, hogy áprilisban kapott egy levelet egy magas rangú angol hölgytől, melyben őt arra kéri, tegyen lépéseket Őfelségénél, az osztrák császárnál egy osztrák–magyar–angol különbéke érdekében.

Miután ez a levél a brit külügyminisztérium speciális kurírjával érkezett, és választ is ezen az úton kérnek, valamint a levélben említésre kerül, hogy Őfelsége, a spanyol király delegáltjával való találkozás érdekében egy magas beosztású angol diplomata Svájcba utazna, így mindkét felség számára kétségtelen, hogy az említett írás mindenképpen befolyásos angol politikusok hozzájárulásával – ha nem kezdeményezésére – történt.

Őfelsége, az anyakirálynő magántitkárával közvetített válasza elutasító volt, azzal a megjegyzéssel, hogy nincs abban a helyzetben, hogy bármilyen politikai szerepet vállaljon.

Őfelsége még azt is hozzáfűzte, azért csak most hozza nyilvánosságra a történeteket, mert a királlyal úgy gondolták, hogy az írás Őfelsége, az osztrák császár számára csak abban az esetben érdekes, ha Ausztria-Magyarországhoz hasonlóan Németország békeszándékához sem férhet kétség ...

A király és az anyakirálynő feltételezik ugyanis, hogy az angol vezetők, akik nyilvánvalóan tisztában vannak azzal, hogy Ausztria-Magyarország morális és anyagi okokból nem köthet békét szövetségese nélkül, a különbéke tervet csak ürügynek használják arra, hogy Ausztria-Magyarországon keresztül Németországgal közvetett kapcsolatba kerüljenek.

Az említett levelet Őfelsége, az anyakirálynő válaszána másolatával együtt a következő, augusztus 4-i postával lezárt borítékban elküldöm testvérem, Max bécsi címére, aki azt továbbítja Excellenciádnak.

Őfelsége Mária Krisztina felajánlotta, hogy amennyiben Őfelsége, a császár valamilyen módon szeretne reagálni a levélre, ő szívesen vállalja a közvetítést.

Szigorúan titkos:

Excellenciádnak személyes információ:

Annak ellenére, hogy Őfelsége nem volt hajlandó elárulni az angol hölgy nevét, kiderítettem, hogy a levél írója nem más, mint az egykori bécsi brit nagykövetség felesége, Lady Paget.⁴³

Lady Paget szándékának megértéséhez mindenképpen indokolt életének néhány momentumára utalni. Miután szász származású volt, kiválóan ismerte a német viszonyokat (1839-ben született), házassága révén – férje Sir Augustus Paget brit diplomata volt – a nemzetközi politika világában is kiválóan kiismerte magát. Érdeklődése az Osztrák–Magyar Monarchia sorsa iránt azzal a mély szimpátiával magyarázható, mely bécsi tartózkodása idején alakult ki, 1884–1893 között ugyanis férje itt teljesített diplomáciai szolgálatot. 1917 tavaszán – a madridi békeközvetítések idején – két cikkével, melyek a *Nineteenth Century* című folyóiratban jelentek meg, az Ausztriával kötendő különbéke terve mellé állt.

⁴² Lady Walburga Paget: *Scenes and Memories*. London, 1912.; Uő: *Embassies of Other Days*. London, 1923.; Uő: *In My Tower*. London, 1924.; Uő: *The Linings of Life*. London, 1928.

⁴³ HHStA. P. A. 1 952. Liasse Krieg 25 /e/ Friedensverhandlungen. Fürstenberg Czerninnek, Zarauz, 1917. július 30. No. 445.

Az írások – „*Austria's Doom*” (1917. március) és „*Austria and Prussia*” (1917. május) címmel tulajdonképpen a madridi közvetítési program tervezetének is tekinthetők; később Lady Paget ezeket az írásokat ajánlotta Mária Krisztina figyelmébe. Hogy éppen az anyakirálynőt kereste meg levelével, annak magyarázata lehet, hogy harminc évvel korábban Bécsben igen jó kapcsolatba került annak édesanyjával. A cikkek tartalmának érdekessége Lady Paget németellenessége; úgy véli, Ausztria-Magyarország a porosz annexió és háborús politika áldozatának tekinthető, és az egyetlen kiút számára a különbéke megkötése.⁴⁴

Fürstenberg táviratának kézhez vétele után Czernin mindenesetre tájékoztatta berlini nagykövetét, Hohenlohe herceget az angol tervekről, és ellátta a szükséges instrukciókkal: „Az angol kormány felénk is tett egy különbékére vonatkozó hasonló javaslatot, egy semleges közvetítő bevonásával.

A szóban forgó semleges állam támogatja ezt a felvetést, mivel reméli, hogy Anglia, ha egyszer velünk már tárgyalásokba kezd, akkor Németországgal is hajlandó lesz kapcsolatba lépni.

Én azonban addig nem válaszolok a javaslatra, amíg nem egyeztettem a német kormányral, amire a jövő héten kerülhet sor.

Szigorúan titkos:

Méltóságodnak azonban fel kell hívnia a birodalmi kancellár Úr figyelmét, hogy Anglia abban a helyzetben van, hogy az itteni közvéleményt komolyan befolyásolhatja, amennyiben más csatornákat is igénybe vesz javaslataihoz, vagy esetleg propozíciójával nyíltan is előáll.

Az általános békevágynak és a németekkel szembeni ellenszenvnek ez esetben esetleg veszélyes következményei is lehetnek.”⁴⁵

Hohenlohe augusztus 5-én számolt be Czerninnek a német állásponttól:

„Felhívtam a birodalmi kancellár figyelmét, hogy milyen veszélyt jelenthet Anglia nyomása közvéleményünkre. Michaelis úr azt válaszolta, hogy tisztában van ezzel, és hozzátette, ajánlatosnak tartaná, ha tárgyalásokat kezdenénk Angliával, melyek során hangsúlyoznánk, hogy habár különbékére nem gondolunk, szívesen hallanánk, mi a véleménye Angliának egy általános békéről. Talán ebből a felvetésből kialakulhat egy olyan párbeszéd, amely közelebb visz bennünket célunk eléréséhez.

A kancellár úgy vélte, erről a kérdésről a közeljövőben személyesen kellene beszélniük Excellenciáddal, ezért erről az esetről most sem Őfelségének, Vilmos császárnak, sem a legfelsőbb katonai vezetésnek nem kíván szólni, hanem mindenekelőtt Excellenciáddal szeretné megbeszélni a közös stratégiát.

A kancellár kissé meglepettnek tűnt Vilmos császár különleges »győzelmi mómora« és optimista hangulata láttán.”⁴⁶

A német vélemény a továbbiakra vonatkozóan a különbéke elvetése és csakis az általános béke elfogadhatósága volt. Czernin is ennek megfelelően értesítette madridi nagykövetét:

„A szóban forgó levél eddig nem érkezett meg.

Kérem Méltóságodat, hogy az anyakirálynőnél tolmácsolja Őfelsége, az osztrák császár köszönetét szándékai miatt, és tájékoztassa, hogy készek vagyunk tárgyalni egy tisztességes béke előkészítéséről, de csak abban az esetben, ha ez általános béke és nem különbéke.

Érdeklődéssel várom választát küldetése eredményéről.”⁴⁷

Augusztus 26. körül Czernin végre megkapta Fürstenberg augusztus 4-én küldött levelét:

⁴⁴ Vessd össze: Steglich: *Die Friedensversuche ... XXXVIII–XLVII.*, illetve 94–113.

⁴⁵ Czernin Hohenlohenak, Bécs, 1917. augusztus 3. No. 488. HHStA. P. A. I 952. Liasse Krieg 25 /e/

⁴⁶ Hohenlohe Czerninnek, Berlin, 1917. augusztus 5. No. 522. uo.

⁴⁷ Czernin Fürstenbergnek, Bécs, 1917. augusztus 16. No. 447. uo.

„A szóban forgó levelét Excellenciád testvére átadta.”⁴⁸

Nem sokkal ezután Fürstenberg beszámolt a spanyol király további szándékairól Lady Paget felvetéseit illetően:

„Az anyakirálynő, Mária Krisztina tájékoztatott, hogy a királlyal történt egyeztetés után az angol hölgynek szóló válaszlevelének tartalmát annyiban megváltoztatta, hogy elhagyta azt a passzust, amely az Osztrák–Magyar Monarchia bizonyos köreinek Lady Paget levelére vonatkozó benyomását tárgyalja.

Alfonz király egy meglehetősen rövid találkozásunk alkalmával elmondta, hogy választ azért ily módon fogalmazta meg, mert úgy véli, a kettős monarchia érdekeit jobban védheti, ha még a látszatát is elkerüljük annak, hogy Bécs meghatározó tényezői esetleg elfogadnák a »homályos javaslatokat«.

Úgy gondolja, meglehetősen előnyös lenne, ha először konkrétabb, kevésbé »fátyolozott« előterjesztésekre kerülhetne sor, mielőtt az Osztrák–Magyar Monarchiát »belerángatnák« ebbe az ügybe ...

Az elkövetkező napokban a király kívánságára audiencián veszek részt Ófelségénél.”⁴⁹

A királyi kihallgatást követően Fürstenberg beszámolt arról, hogy Franciaország is érdeklődést tanúsít az Osztrák–Magyar Monarchiával kötendő különbéke iránt:

„Tegnap fogadott Alfonz király.

Beszélgetésünk során elmondta, hogy a francia katonai attasé körülbelül három héttel ezelőtt hasonló javaslatokat tett, mint amelyeket Lady Paget levelei tartalmaznak, s az antant katonai körei készek lennének Ausztria-Magyarországgal különbékét kötni, amennyiben a kettős monarchia hajlandó lenne a szláv népeknek további autonómiát biztosítani a birodalom keretein belül.

A király a katonai attasé szóbeli előterjesztésére reagálva hangsúlyozta, hogy ...⁵⁰ mindenképpen kéri, az elmondottakat írott formában is rögzítsék.

Ezt az előterjesztést a király Castro úr⁵¹ közvetítésével Bécsbe is elküldi, hogy közvetlenül Ófelségének, a császárnak, vagy Excellenciának, ezt nem tudtam megállapítani.

Bár a spanyol király kérte, hogy erről most még ne tájékoztassam Bécsset, mégis kötelességemnek érzem ezt megtenni, azzal a kéréssel, hogy lehetőség szerint ez ne kerüljön napvilágra.

Az orosz helyzetet Alfonz király a hozzá érkezett hírek alapján tarthatatlannak találja, és úgy véli, ott nagy valószínűséggel sor kerülhetne egy különbéke megkötésére, mindenképp az állandóan növekvő élelmezési nehézségek miatt.

Információi szerint a román király⁵² is meglehetősen kilátástalan helyzetben van, ezért Alfonz ott is esélyt lát egy különbéke létrejöttére, főleg abban az esetben, ha Romániának garantálnák Besszarábiát.

A király hozzáfűzte, hogy megítélése szerint az „antant várából egyetlen kő eltávolítása” is az azonnali összeomláshoz vezetne.

Ami Elzász-Lotharingiát illeti, a királynak az a véleménye, hogy Franciaország talán megelégedne egy önálló Elzász-Lotharingia létrehozásával egy semleges ország uralkodója alatt – Alfonz többek között a spanyol Bourbon-dinasztiát is megnevezte.”⁵³

⁴⁸ Czernin Fürstenbergnek, Bécs, 1917. augusztus 26. No. 455. uo.

⁴⁹ Fürstenberg Czerninnek, Zarauz, 1917. pontos dátum hiányzik, No. 525. uo.

⁵⁰ Sifírozás hiányzik.

⁵¹ Don Antonio de Astro y Casaléz: Spanyolország bécsi nagykövete.

⁵² I. Ferdinánd.

⁵³ Fürstenberg Czerninnek, Zarauz, 1917. szeptember 21. No. 527. HHStA. P. A. I 952.

A „Paget-levelezésnek” tulajdonképpen ezek a legfontosabb – a bécsi levéltárban található – iratai, de ennél teljesebb képet a madridi, illetve a londoni levéltárak anyagai sem adnak.⁵⁴

Ezáltal az akciót – mint már fentebb utaltunk erre – meglehetősen nehéz értékelnünk, de azt kijelenthetjük, hogy különösebb visszhangra nem talált.

Jelentőségét az adhatja, hogy az angol diplomácia néhány tagja is „belekeveredett” az ügybe, de túlzás lenne azt állítani, hogy azzal az „hivatalossá” vált. Mégis, mivel Lady Paget kezdeményezése Sixtus herceg első bécsi útjára datálható, feltételezhetjük, hogy a tulajdonképpeni magánakciónak komoly háttere lehetett. Sikertelensége leginkább azzal magyarázható, hogy az érintett felek úgy vélték, megfelelőbb és biztonságosabb csatornák is kínálkoznak a kapcsolatfelvételre, és túl nagy volt a kockázata annak, hogy a nem kellőképpen kontrollálható akció esetleges napvilágra kerülése bizalmatlanságot kelt a szövetségesek körében.

„Lehetetlen küldetés”

1917 őszen Spanyolország egy másik szálon is érdekelté vált a békefolyamatban: Richard von Kühlmann német külügyi államtitkár előkészítő tárgyalásokat kezdeményezett Angliával, melyben központi szerepet szánt a brüsszeli spanyol követnek, Marqués de Villalobarnak. Elképzelésének lényege szerint Németország különbékét kötne Angliával, melyből létrejöhetne a későbbi általános béke. Kühlmann közvetítőnek Villalobart szemelte ki, akivel 1917. szeptember 11-én Berlinben találkozott. Villalobar a beszélgetés tartalmáról tájékoztatta külügyminiszterét, Marquis de Lemat, aki Anglia spanyol nagyköveténél, Arthur Hardinge-nál puhatolózott országa szándékairól.

Az akció tulajdonképpen az első világháború legfontosabb német békelépésének tekinthető, mivel 1917 őszen az általános hadihelyzet különösen alkalmas volt a béke megkötésére: egyik hadviselő fél sem tudott az adott helyzetben döntő katonai fölényre szert tenni, ezért mindkét oldalon komoly megfontolásra került a politikai megoldás. Ekkorra még az amerikaiak tényleges – fegyveres – segítsége sem érkezett meg, illetve az oroszok „kiválása” – habár már folytak az előkészítő tárgyalások – még bizonytalan volt. Feltételezhető, hogy Villalobar bevonása a német kormány által azt a célt is szolgálta, hogy a pápai diplomáciát kiiktassák a további tárgyalásokból.

Kühlmann és Villalobar berlini találkozását követően a spanyol követ tulajdonképpen a német kormány közvetítője lett, ami azonban azt is jelentette, hogy ettől kezdve saját kormánya felé sem cselekedhetett szabadon.

Kühlmann minden bizonnyal azt tervezte, hogy sikerül a belga kérdésben előzetes megállapodásra jutnia Angliával, ami megkönnyítheti a későbbi általános béketárgyalásokat.

A britek azonban meglehetősen bizalmatlansággal reagáltak Kühlmann kezdeményezésére, így a terv nem valósulhatott meg. Kühlmann választása is szerencsétlennek bizonyult, amikor Villalobart szemelte ki közvetítőnek, mivel annak kapcsolata saját kormányával nem volt felhőtlen.

Ez a kezdeményezés nem rekonstruálható minden mozzanatában, mivel a dokumentumok néhány esetben – például Kühlmann magánlevéltára egy bombatámadás során 1943-ban – megsemmisültek. Megnehezíti az ítéletalkotást Villalobar magatartása is, aki

⁵⁴ Vessd össze: Steglich: *Die Friedensversuche...*1984. XXXVIII–XXXIX.

sokszor nem vagy csak részben tájékoztatta feletteseit, de Lemat, illetve 1917 novemberétől annak utódját, Alhucemast.⁵⁵

A kudarcért tehát több tényező is felelős volt, de vitathatatlanul negatívan befolyásolta az események alakulását Spanyolország Angliához való viszonyulása, attól való gazdasági függősége. A német kormány számára azonban volt az esetnek egy igen fontos tanulsága: világossá válhatott, hogy semmi értelme egy olyan hivatalban lévő semleges diplomatát megbízni az angolokkal való tárgyalásokra, akinek kormánya maga is aspirál a közvetítésre.

Alfonz 1917-es békeközvetítési kísérletei végső soron nem hoztak érdemleges eredményeket, aminek oka nemcsak a külpolitikai „bonyodalmakkal” magyarázható, hanem azzal a belpolitikai „nyomással” is, mely jelentősen szűkítette a király mozgásterét. A válság mélypontja 1917 nyarára datálható, amikor – augusztus 13–20. között – Spanyolország több városában általános sztrájkhullám kezdődött. Ennek során mind gazdasági, mind politikai célok megfogalmazást nyertek, többek között a monarchia megdöntése, illetve a konzervatív és a semlegességet szigorúan szem előtt tartó Eduardo Dato kormányzatának leváltása. A folyamat elindításában szocialista és republikánus szervezetek játszottak döntő szerepet, akiket Franciaország anyagilag és „erkölcsileg” is támogattott.⁵⁶

Hogy a helyzet tulajdonképpen az év végére sem konszolidálódott teljesen, kiderül Fürstenberg 1917 decemberében küldött táviratából is: „A király szándéka, hogy a béketárgyalásokon meghatározó szerepet játsszon – és ebben népe támogatását is élvezzi –, úgy tűnik, az antant megfélemlítésének hatására meghiúsul, és Romanones és Dato is szabotálták a király ezirányú terveit.

A jelenlegi körülmények között a király már azt is sikerként könyvelheti el, ha Spanyolországnak és a dinasztiának sikerül »ép bőrrel« megúsznia a háborút ...⁵⁷

1918 – Egy nemes megbízatás

Alfonz uralmának ez a bizonytalansága is minden bizonnyal hozzájárult ahhoz, hogy a király a háború utolsó évében már óvatosabban reagált a hozzá érkezett közvetítői felkérésekre. 1918 tavaszán ugyanis az Osztrák–Magyar Monarchia vezetése – nevezetesen maga Károly császár – komoly kéréssel fordult Alfonzhoz. Elképzelése szerint a Monarchia spanyol közvetítéssel vette volna fel a kapcsolatot Wilson elnökkel, és tárgyalt volna a béke megkötésének lehetőségeiről.⁵⁸

Czernin a császár erre vonatkozó első levelét 1918. február 17-én küldte Fürstenbergnek Madridba:

„Őfelsége, a császár megbízásából kérem Méltóságodat Őfelségével, a spanyol királlyal a következőket azonnali hatállyal közölni, és írásban átadni:

⁵⁵ A Villalobar akció spanyol, ill. angol levéltári dokumentumaihoz lásd.: Steglich: *Die Friedensversuche ... LIX–XCIII.*, illetve 528–607.

⁵⁶ 1917 nyarának eseményeiről, azok előzményeiről, illetve következményeiről lásd többek között: Meaker, Gerald H.: *A Civil War of Words. The Ideological Impact of the First World War on Spain 1914–1918.* In: Schmitt, Hans A.: *Neutral Europe between War and Revolution 1917–1923.* The University Press of Virginia, Charlottesville, 1988. 1–66.; Meaker, Gerald H.: *The Revolutionary Left in Spain 1914–1923.* Stanford, 1974., Carr, Raymond: *Modern Spain 1875–1980,* Oxford University Press, 1983. 81–98; Carr, Raymond: *Spain 1808–1975.*, Oxford, 1982. 430–564. és F. J. R. Salvadó: *Twentieth-Century Spain; Politics and Society in Spain 1898–1998.* McMillen, 1999. 29–47.

⁵⁷ HHStA. P. A. I 896. Liasse Krieg. Spanien. Fürstenberg Czerninnek. 1917. december 19. No. 683.

⁵⁸ Wilson béketervéhez lásd Lammasch, Heinrich: *Woodrow Wilsons Friedensplan.* Leipzig-Wien, 1919., illetve Bailey, Thomas: *The Policy of the United States toward the Neutrals 1917–1918.* Baltimore, 1942.

Egyrészt Wilson elnök, másrészt Czernin gróf nyilvános beszédei nagyrészt tisztázták az európai helyzetet, minek eredményeként a legfontosabb eddig vitatott kérdések minimálisra csökkentek. Ezért elérkezettnek látom az időt arra, hogy a magam és Wilson elnök képviselte között lehetőség nyíljon tárgyalásokra, melyek eredményeként már semmi nem állna egy világbéke konferencia összehívásának útjába ...

Miután Te többször is kinyilvánítottad abbéli szándékodat, hogy az adott történelmi pillanatban hatalmadnál fogva támogatnád a béketörekvéseket, ez arra indít engem, hogy azon kéresemmel Hozzád forduljak, miszerint szigorúan titkos úton a következő üzenetet eljuttasd Wilson elnöknek:

Az Egyesült Államok elnöke február 12-i beszédében négy alapelvet jelölt meg a jövőbeni remélhető megegyezés előfeltételeként. Állásfoglalásom ezekre vonatkozóan a következőképpen foglalható össze:

Az első pontban az elnök úr azt követeli, hogy minden vitás kérdésben olyan megegyezésre kell törekedni, amely garantálja, hogy a béke tartós lesz. Ezt a pontot elfogadom ...

A második és harmadik pont összefügg, és a területi kérdéseket érinti. Megítélésem szerint ezek nagyon egyszerűen rendezhetők, ha valamennyi állam nyomatékosan kinyilvánítja, hogy hódításairól és a háborús kártérítésekről lemond ...

A negyedik pont így hangzik: valamennyi világosan körvonalazható jogos nemzeti igényt ki kell elégíteni, ügyelve arra, hogy ezek ne vezessenek újabb konfliktusokhoz. Ez is akceptálható számomra ...

Azt az alapelvet is teljes mértékben elfogadom, miszerint minden eszközzel meg kell akadályoznunk egy jövőbeni gazdasági háborút.

Arra vonatkozóan is teljes az egyetértés az elnök úr és közöttem, miszerint javasolja az általános leszerelést és a tengerek szabadságát a jövőbeni világháború megakadályozása érdekében.

Mindezek alapján úgy ítélem meg, hogy az elnök úr és közöttem az egyetértés oly mérvű, hogy az annak reményével keesegtet, hogy tárgyalásaink eredményesek lesznek ...

Amennyiben vállalod, hogy válaszomat közvetíted az elnök úrnak, azt gondolom, ezzel ajtót nyitasz az általános béke előtt, és a legnagyobb szolgálatot teszed az emberiségért, melyre halandó egyáltalán képes. Károly.”⁵⁹

Fürstenberg Czerninnek küldött válaszában beszámolt Alfonzról történt február 21-i kihallgatásáról, melynek során a király néhány konkrét kérdést a Monarchia állásfoglalásával kapcsolatban tisztázni kívánt:

„Amikor a királyt néhány szóban tájékoztattam meghallgatásom céljairól s az átnyújtandó üzenet tartalmáról, Őfelsége meghatódottnak tűnt ...

Amikor beszámolóm végére értem, a király örömmel késznek mutatkozott, hogy átvegye a közvetítést e nemes ügyben ...

Alfonz király azonban mindenképpen tudni akarta, hogy véleményem szerint Károly császár egyeztetette-e lépését a német császárral és a német kormánnyal, mivel ez döntő jelentőségű. Azt válaszoltam, hogy feltételezésem szerint a mértékadó német körökkel történt előzetes egyeztetések nélkül Őfelsége biztosan nem nyilatkozott volna olyan jelentős területi kérdésekben, mint például Belgium esetében ...”⁶⁰

Fürstenberg jelentéséből az is kiderül, hogy Alfonz ekkor még hajlandónak mutatkozott Károly elképzelését teljesíteni. Erről tanúskodik a császárnak küldött üzenete:

⁵⁹ HHStA. P. A. I 964 Liasse Krieg 25. Friedensverhandlungen. Czernin Fürstenbergnek. 1918. február 17. No. 67.

⁶⁰ Fürstenberg Czerninnek, Madrid, 1918. február 23. No. 89. HHStA. P. A. I 964 Liasse Krieg 25. Friedensverhandlungen.

„Kívánságodnak megfelelően washingtoni nagykövetemen keresztül átadom üzeneted Wilsonnak.

Az a bizalom, melyet velem szemben tanúsítasz, bizonyítja számomra őszinte barátságodat.

Táviratomban kérni fogom a legnagyobb diszkréciót, és kérek mielőbbi választ, amit Neked azonnal továbbítok.”⁶¹

A washingtoni spanyol nagykövet, Don Juan Riano y Gayanagos február 25-én kapott kihallgatást Wilsontól; március 1-jén Fürstenberg továbbította Károlyhoz Alfonz üzenetét:

„Wilson elnök a legnagyobb érdeklődéssel olvasta Károly császár üzenetét, és azt válaszolta, hogy tekintettel annak rendkívüli jelentőségére, aprólékosan tanulmányoznia kell azt, mielőtt ítéletet mond róla. Hangot adott hálájának, amiért magamra vállaltam, hogy üzeneted közvetítem. Rendkívül értékeli közbenjárásom ebben az ügyben. Hozzátette azonban, hogy kérésed azért hozza nehéz helyzetbe, mivel különböző alkalmakkor kifejezésre juttatta, hogy nem híve a titkos tárgyalásoknak. Nagykövetem erre azt válaszolta, hogy amennyiben Ő javaslataidat elfogadhatónak gondolja, úgy biztosan található rá mód, hogy ezen a problémán segítsenek. Wilson elmondta, hogy kérésed, mivel az nemcsak az Egyesült Államok, hanem szövetségesei érdekeit is szolgálja, a legnagyobb figyelemmel és azzal a szándékkal fogja tanulmányozni, hogy a lehetőségek szerint Ausztria számára elfogadható megoldást találjon. Amikor nagykövetem kifejezésre juttatta, hogy javaslataiddal egy végső békéhez vezető megegyezést sürgetsz, az elnök elmondta, senki nem törekszik nála őszintébben a békére, és elismételte, hogy egy olyan béke, amely csak az egyes államok közötti külön megállapodásokon alapul, nem akceptálható, mivel az csak rövid életű lehet ...

Nagykövetem még azt is hozzáfűzte, hogy – habár az elnök karaktere megnehezíti az ítéletalkotást – az volt az érzése, hogy üzeneted Wilsont kellemesen meglepte, és ezzel erősödhet az a kedvező benyomása, amit Czernin gróf jegyezke tett rá ...

Úgy vélem, nem szükséges Neked hangsúlyoznom, milyen nagy megelégedésemre szolgálna, ha oly nagyszerű elgondolásokat tartalmazó terveid megvalósulásához hozzájárulhatnék.”⁶²

Megnehezítette azonban a további – eredményes? – tárgyalásokat, hogy eközben az antant hatalmak is értesültek Károly császár tervéről. Február 27-én az amerikai francia nagykövet tolmácsolta kormánya kívánságát, miszerint tájékoztatást kérnek minden további tárgyalásról. A brit külügyminiszter, Earl Arthur James Balfour pedig még egyértelműbb volt: a londoni amerikai nagykövettel való találkozója alkalmával kifejezésre juttatta gyanúját, miszerint az osztrák kezdeményezést Németország inspirálta annak érdekében, hogy megossza az antantot, főleg Olaszországra vonatkozóan.

Fürstenberg március 5-én továbbította Wilson Alfonznak küldött válaszát Bécsbe:

„... Biztosíthatom Őfelségét, hogy szándékomban áll alaposan átgondolni az általa felvetett javaslatokat. Azonban mindenképpen szeretném tudni, hogy Őfelsége milyen megoldást tud elképzelni a balkáni ellentétek lezárására, illetve a szláv népek nemzeti aspirációinak kielégítésére ...; milyen intézkedéseket tervez az adriai partok térségében; milyen engedményeket tart jogosnak Itália esetében; megítélése szerint hogyan lehetne legoptimálisabban rendezni a Balkán-államok közötti ellentéteket és rivalizálásokat, melyek a háború során tovább mélyültek; és véleménye szerint hogyan oldható meg a nem török nem-

⁶¹ Fürstenberg Czerninnek, Madrid, 1918. február 23. No. 88. HHStA. P. A. I 964 Liasse Krieg 25. Friedensverhandlungen.

⁶² Fürstenberg Károly császárnak, Madrid, 1918. március 1. No. 99. HHStA. P. A. I 964 Liasse Krieg 25. Friedensverhandlungen.

zetiségek sorsa, akik az Ottomán-Birodalomtól függő helyzetben vannak. Ha jól értem, Belgiumra és Lengyelországra vonatkozóan elképzeléseink megegyeznek.

Úgy vélem, ha ezekre a kérdésekre részletes választ kaphatok Ófelségétől, akkor az jelentősen megkönnyíti ítéletalkotásom és döntéshozatalom.

Biztosíthatom Ófelségét (amennyiben ez szükséges), hogy nem az a célom, hogy **stratégiai** előnyöket keressék, hanem olyan jogos megállapodásokra törekszem, melyek megalapozzák és biztosítják a tartós világbékét.”⁶³

Alfonz mindehhez hozzáfűzte, hogy az elnök a spanyol nagykövetet a legnagyobb szívéllyel fogadta, és tájékoztatta, hogy válaszát saját maga gépelte a teljes diszkréció érdekében. Ugyanakkor Wilson arra is figyelmeztette a nagykövetet, hogy ha konkrét tárgyalásokra kerül sor, akkor szövetségeseit azonnal informálnia kell.

„Az a személyes benyomásom – fűzte az elmondottakhoz Alfonz –, hogy küldöttednek, akit javasolsz, az lenne a fő feladata, hogy Wilson számára minden egyes pontot, melyekre vonatkozóan információkat kér, részletesen megvilágítson ...”⁶⁴

Fürstenberg ezen üzenetét továbbították a Bukarestben tartózkodó Czerninnek, azzal az utasítással, hogy a császár felvilágosítást kér a Wilson által említett pontokra vonatkozóan.

Czernin azonnali válaszában javasolta, hogy Alfonz királyt informálni kell, hogy rövidesen megkapja a továbbítandó üzenetet. Közben azonban napvilágra kerültek a Bécs és Washington közötti „titkos tárgyalások”. Március 13-án Fürstenberg jelentette Madridból, hogy párizsi lapok tudósítottak a kapcsolatokról, sőt még egy „semleges szuverént” is megemlítettek mint közvetítőt. A legnagyobb diszkréciót kérte a spanyol királyra vonatkozóan, mivel egyébként is nagy nyomás nehezedik rá az antant részéről, minek hatására esetleg nem vállalja tovább a közvetítő szerepét.⁶⁵

Március 15-én Czernin megfogalmazta azt a választ, amit ismét a spanyol királyon keresztül akartak továbbítani Wilsonnak:

„Az elnök úr válasza *semmit* nem tartalmaz, ami annak reményével kecsegtetne, hogy amennyiben el is fogadjuk alapelveit, melyek szerinte a tartós béke biztosítékai, megegyezésre juthatunk ...

Arról azonban biztosíthatom az elnök urat, hogy valamennyi szláv nemzet jogosi aspirációjának orvoslása már csak azért is legőszintébb szándékom, mivel nekünk is érdekünk jó kapcsolat kialakítása népeinkkel ...

Az adriai partokra vonatkozóan garantálom, hogy semmilyen tendenciát nem kívánunk követni, amely szemben állna Wilson elnök alapelveivel, és nem áll szándékunkban az Adriai-térségben érdekeink szerint átrendezni a hatalmi viszonyokat...

Az Egyesült Államok elnöke azt is szeretné tudni, milyen concessziókat tartunk jogosnak Itália esetében ... A legfőbb probléma az, hogy az olasz államok területi igényei még távolról sem felelnek meg a wilsoni elveknek. Itália ugyanis követeli, hogy stratégiai okokból mondjunk le a Brennerig, illetve Ljubljánáig elterülő részekről. Ezek egyértelműen olyan követelések, melyek egy hódító háború jellemzői. Ezen területek lakossága ugyanis jelentős többségében német vagy szláv, akik elviselhetetlen „büntetésként” élnék meg, hogy erőszakkal egy olyan idegen állam fennhatósága alá kerüljenek, mellyel legcsekélyebb közös érdekük sincs ...

⁶³ Fürstenberg Czerninnek, Madrid, 1918. március 5. No. 104–107. HHStA. P. A. I 964 Liasse Krieg 25. Friedensverhandlungen.

⁶⁴ Fürstenberg Czerninnek, Madrid, 1918. március 5. No. 104–107. HHStA. P. A. I 964 Liasse Krieg 25. Friedensverhandlungen.

⁶⁵ Fürstenberg Czerninnek, Madrid, 1918. március 13. No. 121. HHStA. P. A. I 964 Liasse Krieg 25. Friedensverhandlungen.

Itália magának akarja Triesztet és környékét, amelyet szintén főleg németek és szlávok laktak; és végül követeli Dél-Tirolt is, ami soha nem tartozott Itáliához ...

Az elnök úr az elmondottakból meggyőződhet arról, hogy hasonlóan hozzá, én is legőszintebben azon fáradozom, hogy olyan alapot találjunk a háború befejezéséhez, amely megfelel a résztvevő népek jogos igényeinek, és ezáltal biztosítja a tartós békét ...

A legfontosabb követelmény megítélésem szerint tehát az, hogy valamennyi hadviselő fél kötelességének érezze, hogy lemond más népek bekebelezéséről, és csak ismételni tudom, hogy amennyiben az Egyesült Államok elnöke megpróbálja szövetségeseit is meggyőzni ezen tárgyalási alap jogosságáról, úgy Ausztria-Magyarország is mindent elkövet annak érdekében, hogy szövetségeseit is hasonló lépésekre sarkallja.

Tulajdonképpen egyetlen komoly akadály van a békének, mégpedig Itália és Franciaország hódító kedve. Ha az elnök úrnak sikerül elérni, hogy ez a két állam lemondjon hódító terveiről, akkor ezzel megnyílik a világ előtt a béke kapuja.”⁶⁶

Wilson elnök ezt a választ azonban hivatalosan soha nem kapta meg. Március 29-én Fürstenberg Madridból jelentette, hogy a jegyzéket csak 31-én tudja átadni a királynak, április 1-jén azonban már arról tájékoztatta Czernint, hogy Alfonz sárgaságban megbetegedett, így a szóban forgó levelet csak annak személyi titkáránál tudta egy lepecsételt borítékban hagyni.⁶⁷

Minden kétséget kizáróan a nagy nyugati offenzíva hatására a spanyolok ekkor már eldöntötték, nem játsszák tovább a hírnök szerepét. Joggal feltételezhette tehát Fürstenberg, hogy a vonakodás nemcsak a király betegségével magyarázható.⁶⁸ Hamarosan Bécs is átlátta a spanyolok taktikáját, és Fürstenberget utasították, hogy a jegyzéket tartsa vissza. Ezzel XIII. Alfonz 1918-as békeakciója tulajdonképpen be is fejeződött. Wilson azonban mégis tudomást szerzett a jegyzék tartalmáról, mégpedig az antant hírszerző szolgálatán keresztül; de a nyugati front hadieseményei hatására a további tárgyalások aktualitásukat veszítették.

⁶⁶ Czernin távirata Breszt-Litovszkából Bécsbe, 1918. március 15. No. 208. HHStA. P. A. I 964 Liasse Krieg 25. Friedensverhandlungen.

⁶⁷ Fürstenberg távirata Madridból Bécsbe, 1918. március 29. No. 147., ill. 1918. április 1. No. 152. HHStA. P. A. I 964 Liasse Krieg 25. Friedensverhandlungen.

⁶⁸ Fürstenberg jelentése Madridból, 1918. április 13. No. 174. HHStA. P. A. I 964 Liasse Krieg 25. Friedensverhandlungen.